

mesi, çiftçinin cihazlandırılması, yüksek vasıflı süt hayvanlarının nisbetinin artırılması, süt sanayii kurulması, yeter miktarda hayvan gübresi sağlanması, sulamanın şümullendirilmesi ve dört yıllık münavebe sisteminin tabiki lâzımdır³².

Bu vaziyet karşısında Hükümet harp ve harp ertesi şartlarının tesiriyle pek dar bir çerçevede kalan bu yöndeki çalışmaların artırılmasına ve mevcut şeker endüstrimizin memleket ihtiyaçlarına göre tevsiine karar verdi. Esasen şeker şirketi tarafından 1937 yılındanberi memleketimizde şeker sanayiinin hangi istikametlerde genişletilebileceği mevzuu üzerinde etütler yapmakta idi.

Memleketin bir çok yerlerine teşmil edilmiş olan bu etütler sonunda yeni pancar şekeri fabrikası kurulması imkânları üzerinde şu sonuçlara varılmıştı: ³³.

1 — Erzurum merkez alınarak, Erzincan, Tercan ovalarıyla yukarı ve aşağı Pasinler ovasında yapılan tecrübelerde, buralarda pancar ziraatine müsait arazinin fazla olmadığı, nüfus kesafeti az olduğu için yılda azamî 40 bin ton pancar, bundan da 6 bin ton şeker istihsal edilebileceği anlaşılmıştı.

2 — Niğde, Bor, Ereğli, Çumra ve Çukurova mıntıklarında yapılan pancar tecrübelerinde Çukurova'nın pancar ziraatine müsait olmadığı, Sarayönünden Niğdeye kadar Demiryolu boyundaki istasyonlara 25 kilometredeki köyler dahil 20 bin ton, ayrıca Çumra sulama tesisatı islâh edilerek 7 bin ton olmak üzere bu mıntakadan cem'an 27 bin ton pancar alınabileceği, bundan azamî 4 bin ton şeker istihsal edilebileceği anlaşıldı.

3 — Maraş, Malatya, Elâzığ bölgelerinde yapılan tecrübelerde; Maraşmıntıkası Çukurova'ya benzediğinden pancar yetiştirilemeyeceği, Ma-

(32) Norfolk münavebesi denilen dört senelik münavebede sathî köklü, derin köklü ve toprağı azotça zenginleştiren veya dinlendiren nebatların muayyen bir sıra ile toprağa ekilmesi lâzımdır. Bunun için memleketimizde pancar ekilen sahalarda birinci sene sathî köklü bir bitki olan hububat, ikinci sene derin köklü bir bitki olan bakliyelerden biri, üçüncü sene tekrar hububat, dördüncü sene de bol ahır gübresiyle pancar ekilmesi lâzımdır. Pancar münavebesine bakliye sokulmasıyla hem toprak azot bakımından zenginleştirilmekte ve hem de derin köklü olan bitki pancarın toprakta bıraktığı ve namatodun tekessürüne çok müsait olan ifraztı yok etmektedir.

(33) Şeker Sanayimizin tevsi imkânları hakkında Şeker Şirketinin İşletmeler Bakanlığına verdiği 2 Aralık 1949 tarihli rapor, S. 3

latya ve Elâzığ mıntıkaları bu bitkinin ziraatine müsaitse de sahanın darlığı dolayısıyla ancak 30-35 bin ton pancar, bundan da 4-5 bin ton şeker itsihsal edilebileceği anlaşıldı.

4 — Yenişehir - İnegöl ve Bursa mıntakalarında iklim ve toprak imkânlarıyla ilerde yapılacak demiryolu ve deniz nakliyatı da nazarı itibara alınarak yapılan etüdde, muhtelif şekillerde istifade imkânları düşünüldü:

a) Yenişehir ve İnegöl havalisinde yetiştirilecek pancarı, yapılacak tren hattı ile Eskişehir'e nakletmek, Bursayı' da Balıkesir hattına bağlayarak buranın pancarlarını Balıkesirde kurulacak bir fabrika'da işlemek,

b) İnegöl'de bir fabrika kurarak Yenişehir ve Bursa havalisi pancarlarını burada işlemek,

c) Bursa'da bir fabrika kurarak bir taraftan Mudanya tarikiyle Marmara sahil mıntakalarından deniz nakliyatı ile Mudanya'ya getirmek ve demiryolu ile Bursa'ya sevk etmek ³⁴.

Birinci ve ikinci halde yılda 10-11 bin ton, üçüncü halde ise, yılda 12-15 bin ton şeker itsihsal edilebileceği anlaşıldı.

5 — Bandırma, Karacabey, Balıkesir mıntakalarında, Bandırma - Balıkesir tren yolu güzergâhı ile Karacabey, Kemalpaşa ve Manyas sahalalarında yapılan etüdde buraların pancar ekimine müsait olduğu, mevcut demiryolu güzergâhında 65-70 bin ton pancar alınacağı, bundan da 10-11 bin ton şeker itsihsal edileceği tahmin edilmiş, Bursa - Bandırma Demiryolu yapıldığı takdirde Kemalpaşa havalisinde, Karacabey ovasını Bandırma ve Kemalpaşaya bağlayan şoselerin ıslâhı ile Karacabey ovasında pancar yetiştirilebileceği, Apolyont ve Manyas göllerinin ıslâhı ile kurutulacak sahalardan da istifade edilerek pancar ve şeker itsihsalinin artırılabilceği anlaşılmıştı.

Fakat bir taraftan Balıkesir - Sındırgı, Akhisar, Karaağaç, Soma havalisinde sulanan ve sulanmayan topraklarda nematot bulunması, diğer taraftan İnegöl ve Bursa hariç, buralarda arazinin yaz yağmurlarından ve sulama imkânlarından mahrum olmaları dolayısıyla itsihsal

(34) Bu mıntikalarda Yenişehir ve İnegöl sahalalarında 1948 de pancar ekilmeğe başlanmıştır. İstihsal edilen pancar kamyonlarla Bilecik'e naklediliyor, oradan da Eskişehir'e sevk ediliyordu. Fakat evvelce de söylediğimiz gibi Bilecik ve Yenişehir mıntakasının bir kısmında nematot hastalığı görüldüğünden bu mıntakadaki pancar ekim sahalalarının mühim bir kısmı pancar ziraatine kapatıldı.

edilecek pancar ve şeker miktarlarının seneden seneye çok tahavvül edeceği düşünülerek bu mntıkada şeker fabrikası kurulması uygun görülmedi.

6 — Denizli, Afyon, Konya sahalarında yapılan etüd sonunda Uşak ekim sahasına sonradan katılan mntıkalardan Uşak fabrikasına pancar nakli masraflı bulunduğundan Afyon'da yeni bir fabrika kurularak Afyon, Denizli istikametinde Çivril'e, Afyon-Konya istikametinde Ilgın'a kadar uzanan bu sahaların pancarlarının yeni fabrikada işlenmesi, Çivril'i Uşak'a bir hatla bağliyerek bir taraftan Denizli, diğer taraftan Sinanpaşa ovalarının Uşak fabrikası pancar sahasına alınması, Afyon ve Konya bölgelerinde istihsal edilecek pancarların da Çay'da yeni bir fabrika kurularak orada işlenmesi düşünülmüş, fakat hattın ne zaman yapılacağı bilinmediği, sonra Denizli mntikasında nemotot hastalığı görüldüğü için fabrikanın hemen kurulması münasip görülmemiştir.

7 — Diyarbakır, Siirt mntakalarında 1948 senesinde yapılan araştırmalarda yaz ayları çok sıcak ve kurak olduğu için buralarda ancak sulanabilen arazide pancar ziraatı yapılabileceği, böyle arazinin ise çok az olduğu tesbit edilmiş ve nüfus kesafetinin az, çiftçinin kâfi miktarda ziraat vasıtalarına malik olmadığı düşünülerek burada şeker fabrikası kurulamayacağı neticesine varılmıştır.

8 — Adapazarı, Hendek, Düzce sahalarında yapılan etüt sonunda halen Eskişehir şeker fabrikası pancar sahasına dahil bulunan bu mntıkaların pancar yetiştirmeğe çok müsait buldukları, nakil zorluğu yüzünden buralardan hakkiyle istifade edilemediği, Adapazarında yeni bir fabrika kurulduğu takdirde 1948 yılındanberi Eskişehir ekim sahasına dahil edilen Yenişehir havalisinde istihsal edilen pancarın da rampa yukarı Eskişehire taşınmasına lüzum kalmıyacağı, Eskişehir'in bu mntıkadan temin etmekte olduğu pancarın da Inegöl - Eskişehir ve havalisi ile Porsuk barajının ikmalinden sonra Eskişehir civarında artacak olan ekim sahalarından temin edilebileceği anlaşılmış ve Adapazarında kurulacak fabrikada yılda 12 - 15 ton şeker istihsal edilebileceği hesap edilmişti.

Yapılan bu etüdlere pancar endüstrimizin gelişme hudutlarını az çok tesbit etmiş bulunuyordu. Memleketimizde halen istifade edilmekte olan pancar ekim sahalarına ilâve edilmesi mümkün olan arazi miktarı 12.800 — 15.000 hektardan ibaret olup bu sahalarda alınması muhtemel pancar miktarı da yılda 162 - 206 bin ton olabilecekti. Bu

vaziyette memlekette pancar şekeri istihsalini geliştirmek suretiyle yıllık şeker istihsalimizi ancak 25 - 30 bin ton kadar arttırmak mümkün olacaktı.

Bu miktar memleketin şeker istihlâki açığını kapatamayacağı için Hükümet Adana muntakasında kamış şekeri endüstrisinin kurulmasına karar vermiş ve bu işe lâzım 120 milyon liranın temini için çareler aramağa başlamıştı. Bu sıradada Demokrat Parti Hükümeti iktidara geçti. Yeni Hükümet memlekette hayat pahalılığını azaltmak gayesiyle 24 Haziran 1950 tarih ve 3/11427 sayılı Bakanlar Kurulu kararına dayanan 811 sayılı Koordinasyon kararile mezkûr tarihten itibaren kristal şeker fiyatını 160 kuruştan 130 kuruşa, küp şekerin fiyatını da 180 kuruştan 160 kuruşa indirdi.

Fiatların inmesile beraber istihlâkte yeniden artma temayülleri görüldüğünden istihsalimizin artırılması meselesi tekrar çok önem kazandı. Yeni iktidar memlekette hususî teşebbüsün gelişmesini memleketimiz menfaatine uygun gördüğü için mevcut şeker fabrikalarının hususî teşebbüse devri ve yeniden kurulacak pancar ve kamış şekeri fabrikalarının hussuî sermaye tarafından kurulmasını kabul etti. Halen mer'iyette bulunan 5 Haziran 1935 tarih ve 2785 sayılı kanun şeker şirketinin kâr haddini %9 olarak tahdit etmiş olduğundan hususî teşebbüs bu işlere beklenen alâkayı göstermedi.

Yalnız Adapazarında bir şeker fabrikası kurulması için Adapazar pancar ekicileri istihsal kooperatifi ortaklığı ile Eskişehir ve civarı pancar ekicileri kooperatifinin ve İş, Ziraat ve Sümerbank ile Türkiye Şeker fabrikaları A. Şirketinin katıldığı bir "Adapazar Şeker Fabrikası Anonim şirketi,, kurulmuştur. Bu şirket fabrikanın bir an önce inşası ile 1953 yılında faaliyete geçirilmesi için çalışmaktadır.

Bundan başka Konya, Amasya ve Kütahyada da yine pancar müstahsilleri tarafından şeker fabrikaları kurulması için teşebbüse geçilmişse de henüz ilerlenmiş değildir.

Bugünkü ekonomik şartlara göre hususî sermaye %9 kâr haddine razı olmayacağından memleketimiz şeker sanayiine hususî teşebbüsün daha geniş alacaklısı ancak bu kâr haddinin artırılması suretile sağlanabilecektir.

K R O N İ K

Mecmuamız bundan böyle memleketimizi alâkalandıran mühim sosyal ve iktisadî hâdiselerden bazılarını "Kronik,, sütununda okuyucularına hülâsaten bildirmeyi kararlaştırmıştır. Bu nüshada yurdun bir köşesinde el ve ev dokumacılığının vaziyetine, 1952 yılında kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun bünye ve fonksiyonlarına, Türk İşçi Sigortaları son genel kurul toplantısında görüşülen meselelere, ait bilgi hülâsa halinde derlenmiş bulunmaktadır. Gelecek sayılarımızda da mühim gördüğümüz hâdiselerin hülâsasını aynı sütunda okuyucularımıza sunacağız.

I

Senirkent kasabasında el ve ev dokumacılığı ve kasabanın iktisadî durumuna umumî bir bakış

a) Giriş.

1952 senesi yaz aylarında el ve ev dokumacılığının pek eski bir tarihe malik olduğu ve bir zamanlar son derece gelişmiş bulunduğu Senirkent kasabası Dokumacılar Kooperatifinin vâki dâveti üzerine Fakültemiz Profesörlerinden Orhan Tuna adı geçen kasabaya giderek buranın dokumacılık ve halıcılık küçük san'atları bakımından bir tetkikini yapmış ve alâkâlılarla fikir müdavelelerinde bulunmuştur. Aşağıdaki yazı mahallinde yapılmış olan incelemelerin bir hülâsası mahiyetindedir.

b) Umumî durum.

Memleketimizde el ve ev dokumacılığı pamuklu, yünlü ve ipeklî guruplarında toplanır. Bu üç gurup içinde gerek imalât, gerek çalışanların miktarı bakımından en mühimmini şüphesiz pamuklu küçük san'at dokumacılığı teşkil eder. Yünlü ve ipeklî el tezgâh dokumacılığı devir-

lerini ikmal etmişler ve bu gün hemen hemen terk edilmiş birer zanaat şubesi haline gelmişlerdir. Zamanımızda tedricî bir gerileme sonunda ancak mahalli ihtiyaçlara ve giyim itiyadlarından bu günden yarıya feragat edemiyen bir kısım halkımızın talebine cevap verme durumuna düşen el ve ev dokumacılığı otomatik ve mekanik dokumacılık gibi amansız bir rakibin karşısında sırf iktisadî zaruret ve şartların tesiri ile boy ölçüşememiş ve böylece iptidai bir istihsal şubesi haline gelmiştir. (Fuat Arpacı).

c) *Kasabanın nüfus durumu.*

1950 sayımına göre, Senirkent kasabasında köyler hariç olmak üzere 7345 insan yaşamakta ve kasaba 2000 haneden mürekkep bulunmaktadır ki, hane başına vasatî olarak dört şahıs isabet eylemektedir. Kendisine tâbi köylerle birlikte kasabanın nüfusu yuvarlak rakımla 15.000 dir. Nüfusun cinsiyete göre dağılışı hemen hemen yarı yarıyadır. Kasaba ve köylerde 12 ve daha küçük yaşlardaki nüfus miktarı (erkek ve kız) 4045 ve 65 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus miktarı ise (erkek ve kadın) 708 şahıstır. Şu hale göre, köyler de dahil olmak üzere Senirkent'te çalışabilir yaşta bulunan nüfus miktarı takriben ve yuvarlak olarak 10.000 şahıstan ibarettir.

d) *Kasabanın iktisadî meseleleri.*

Senirkent'de, bilhassa nefsi kasabaya taallük ettiği nisbette, halkın ekserisinin gelir ve geçimi el ve ev san'atları şeklinde organize edilmiş bulunan halıcılık ve dokumacılıktan temin olunmaktadır. Bunda kasaba halkının ya hiç toprağa sahip olmaması veya pek cüz'î bir toprağa malik bulunması gibi iktisadî bir sebep mevcuttur. Hususile el dokumacılığı bu muhitte çok eski bir tarihe maliktir ve hattâ alâkalıların iddialarına göre, kasabanın kuruluşuna kadar geri götürülebilmektedir. Bittabi mazide dokumacılık piyasa vaziyetinin tesirlerine tâbi olarak zaman zaman ilerlemeler veya gerilemeler kaydetmiştir. Ancak yakın zamanlarda idrâk ettiği en faal devre, 1941-1947 yılları arasına rastlayan devredir. Bu tarihlerde nefsi kasabada tezgâh sayısı, tamamen dokuma olmak üzere, 1585 rakkamına balığ olmuştur. Bu vaziyet üzerinde harp konjonktürünün gayet ehemmiyetli tesirleri olduğu aşîkârdır. Dış ticaret münasebetlerinin kısmen kesilmiş bulunması, millî müdafaa ihtiyaçlarının artmış olması, stoklar vücuda getirme temayülleri... ilâh. gibi âmiller, harp yılları zarfında memleketin her tarafında olduğu gibi, Senirkent'de de el dokumacılığını çok hareketli ve bereketli hale getirmiş

ve tezgâh sayısını görülmemiş bir hadde çıkarmıştır. Dokumacılığın kârlı bir iş olduğu bu devirde, halıcılık faaliyetleri pek ehemmiyetsiz bir manzara arz etmekteydi. Fakat aşağıda temas edeceğimiz sebeplerden dolayı 1947 yılından sonra dokumacılık faaliyetleri ümit kırıcı şekilde gerilemeğe başlamış, bir çok dokumacılar terki san'at etmişlerdir. Nitekim 1951 yılı zarfında bu işten zarfınazar eden san'atkârların sayısı 268 rakkamına varmaktadır. Tezgâh sayısı ise 115 e düşmüştür. Durgunlaşma 1952 yılında daha büyük bir hızla devam eylemiştir. Mahalinde alâkahılardan öğrendiğimize göre, bu gün (3/10/1952) bütün kasabada dokuma tezgâhlarının sayısı 200 e kadar inmiştir. Buna mukabil halıcılık inkişaf ederek tezgâh sayısı 800 rakamına yükselmiştir. Esasen Senirkent evlerinde umumiyetle halı ve dokuma tezgâhları yan yana mevki almış olup, ötedenberi vaziyete göre ya bez veya halı dokunmaktadır. Diğer taraftan halı ve dokuma tezgâhları mülkiyet itibarile de farklı rejime tâbi bulunmaktadır. Nitekim halı tezgâhlarının ekserisi dokuyucuların evlerinde olmakla beraber, bunların mülkiyeti umumiyetle "Patron,, tâbir edilen kimselere aittir. Patronlar içinde 25 - 300 arasında tezgâha sahip olanlar mevcuttur. Mahalli patronlar dokudukları halıları önceden sipariş almadan, Isparta'daki daha büyük patronlara vermektedirler. Ispartalı patronlar halı desenlerini az çok tesbit etmekle beraber, bunların dokunacak halı miktarı (kantite) üzerinde bir rolleri yoktur. Ancak bir az önce de işaret ettiğimiz gibi, bu patronların mevsimden mevsime ehemmiyetli değişiklikler arz eden desen (kalite) üzerinde rolleri vardır. Yerli patronlara kredi veren Ispartalı patronlar olup, bundan dolayı zamanla arada bir "bağlılık,, meydana gelmiştir. Hülâsa kasabada "patron,,lara ait olmıyan halı tezgâhı pek azdır.

Buna mukabil dokuma tezgâhları umumiyetle dokumacıların kendilerine aittir. Bez dokumacılığında "patron,, usulü yoktur. Dokuma tezgâhları arasında en çok 3 adedine sahip olanlar vardır. Fakat müteamil olan bir veya iki tezgâhtır. Buna nazaran dokuma tezgâhlarının mülkiyeti, halıcılığa nazaran, çok daha sosyal ve âdil manzara göstermektedir.

e) Dokumacılığın teşkilâtlandırılmasına matûf gayretler.

Senirkente dokumacılığı teşkilâtlandırmak için zaman zaman bazı gayretler sarfedildiği görülmektedir. Nitekim yakın dokumacılık tarihinde "Birlik devri,, ve "Kooperatif devri,, olmak üzere belli başlı iki devre mevcuttur. Şimdi kısaca bu teşekküllerden bahsedelim:

1 — Birlik devri :

Dokumacılar Birliği 1931 yılında vücuda gelmiştir. Bu Birlik tamamen dokuma san'atkârlarının eseridir. Bu gün elde maalesef nizamnamesi yoktur. Birlik 1940 yılında kurulan Dokumacılar Kooperatifine kadar kuvvetini muhafaza etmiş, bilâhara zayıflayarak tamamen ortadan kalkmıştır. Şifahen nakledilen esaslara göre, o zaman her dokumacının Birliğe dahil olması mecburî tutulmuştur. İplik Adana Ziraat Bankasından Birliğe gönderilir ve bu teşekkül toptan aldığı ipliği tevzi eylerdi. Tamamen mahallî ihtiyacın mahsulü olan bu Birlik dokuma arzını ayarlar ve bezlerin kalitesini tâyin ve kontrol ederdi. Dua ile başlanan dokumaların satışı serbest bırakılmıştı. Ancak yukanda da söylediğimiz gibi, sıkı bir kalite kontrolü tesis edilmiş olup, kötü evsaf-taki dokumalar imha edilmekteydi. Tamamen eski lonca usullerine göre kurulmuş olan Birlikten bütün dokumacıların son derece memnun oldukları söylenmektedir. Hattâ İkinci Cihan Harbine takaddüm eden devre zarfında başta Japonya olmak üzere bazı memleketler tarafından girşilen damping hareketi neticesinde memleket baştan başa satış fiyatı düşük dokumaların istilâsına maruz kaldığı tarihlerde dahi, sırf kalite kontrolüne verilen ehemmiyet neticesinde, rekabet imkânının hâsıl olduğu iddia edilmektedir.

Bilâhare bazı tâcirler dokuma fiyatlarına hâkim olmak endişesile işe müdahale ederek bu sıhhatli birliği ortadan kaldırmak yolunu tutmuşlar ve filhakika bunda muvaffak da olmuşlardır.

2 — Kooperatif devri.

Senirkent'te dokumacılar kooperatifi 1940 da kurulmuştur. Bu teşekkülü de kuran bizzat dokumacılar olmakla beraber, bilâhara ve zamanla kooperatif dokuma tâcirlerinin nüfuz sahası haline gelmiş ve iddialara göre, iplik suiistimâli bu devrede başlamış, asıl dokumacıların iplikten mahrum kalmalarına mukabil, tâcirler büyük kârlar elde etmişler, aslında dokumacı san'atkârlarına tahsis edilmiş bulunan iplik zamanla bir karaborsa meatı haline gelmiştir.

f) Bugünkü buhranlı durumun mahiyeti ve hal çareleri.

Senirkent'teki mahallî san'atlar hakkında bu kadar malûmatla iktifa ederek şimdi bugünkü buhranın mahiyetini ve hal çarelerini araştıralım:

1 — Bugünkü buhranlı durumun mahiyeti:

İkinci Cihan Harbini takip eden devre zarfında ve hususile 1947

ylından sonra harp şartlarının tedricen ortadan kalkması ve normal iktisadî münasebetlerin avdeti neticesinde Senirkent'te çok eski bir tarihe malik olan dokumacılık muazzam bir buhranla karşı karşıya gelmiş, dokuma fiyatlarında esaslı temevvüçler başlamış, fiyatlar umumiyetle mühim sukutlar kaydetmiş, dokumacılıkta çalışan işçilerin ücretleri düşmüş, fiyatlar ve ücretlerdeki sukutlar küçük yaşlardaki çocuklar da dahil olmak üzere bütün aile efradının geceli gündüzlü çalışmasına yol açmış, neticede çocuklar mektebe gönderilmemişler ve bütün bir ailenin çalışması neticesinde elde edilen gelir, o aileyi en mütevazî şekilde dahi olsa geçindiremez hale gelmiştir. Dokuma fiyatlarında husule gelen esaslı düşüklükler bir taraftan bir az önce izah ettiğimiz gibi, sosyal sefaletle yol açarken, diğer taraftan da rekabet endişesile kalite düşüklüğüne sebebiyet vermiştir (1).

Böyle bir durum karşısında haklı olarak son derece endişeye kapılan dokumacılar ardi arkası kesilmeyen müracaatlarla Devlet yardımı talebine başlamışlar, durumlarının ancak iplik meselesinin halli ve kalite kontrolü ile mümkün olabileceğini iddia etmişler ve bundan dolayı 1940 senesinde ortadan kalkan eski Dokumacılar Birliğinin ihyası lüzumu üzerinde ısrarla durmuşlardır.

Gerçi bugün iplik rejimi nâhoş bir mahiyet göstermekte, mahallî dokumacılar ipliği, malî ve maddî imkânsızlıklar, teşkilâta müteallik noksanlıklar neticesinde dokuma fabrikalarından daha yüksek fiyatlarla tedarik edebilmekte, diğer taraftan dokuma fiyatlarındaki esaslı sukutun yol açtığı kalite bozukluğu ise, rekabeti büsbütün imkânsız hale getirmektedir. Bundan dolayı Senirkent'teki dokumacıların iplik fiyatına ve kalite kontrolüne matûf talepleri esas itibarile haklıdır ve islâha muhtaçtır. Ancak bu meselelerin halli ile iki sistem, yani fabrika sanayii ile el ve ev san'atları arasında rekabetten doğan iktisadî ve sosyal neticelerin değişmeyeceği de aşikârdır ve esasen bir az yukarıda bahis mevzuu ettiğimiz buhran, bütün 19 uncu asır boyunca kapitalist fabrika sanayiinin yani fabrika sisteminin meydana çıkardığı bir takım sonuçlardır. Yani bu gün el ve ev dokumacıları tarafından alınması istenilen tedbirler bu sistemin kader ve âkibetini değiştiremez.

Çünkü halen dokumacılık küçük sanayiinde vücuda getirilen mallarla dokuma fabrikalarının imalâtı aynı ve tek mamûle inhisar ettikçe,

(1). — Filhakika el tezgâhında en harciâlem bir bezden en usta işçi 12 saat çalışmakla ancak 10 metre dokuyabilmektedir. Dokuyucunun 12 saatlik emekle temin ettiği kazanç ise bu gün 150 kuruş civarındadır. Günde 12 saat devamlı çalışmak şartıyla yılda temin edilen 450 liralık gelir, günün şartları içinde bir insanı dahi zor geçindirebilir. (Fuat Arpacı).

başka bir ifade ile, fabrika sanayii el ve ev dokumacılığına rakip olarak devam eyledikçe bugünkü durumu iplik fiyatlarını indirme, Devletin alâkahlara imtiyazlı fiyatlarla iplik vermesi, kalite kontrolü vesaire gibi tedbirlerle izaleye imkân yoktur. Bu tedbirler olsa olsa el ve ev dokumacılığını daha bir müddet ayakta tutmağa yarar, fakat bu sistemin ilâ-nihaye mensuplarına refah temin edecek bir şekilde yaşamasına aslâ imkân vermez. Bunlar palyatif, ârizî tedbirlerdir. Çünkü fabrika, iş bölümünden, büyük istihsal kanunundan ve mekanik bir şekilde çalışmasından dolayı, bilindiği gibi mamullerin maliyetini; bu kabil imkân-lardan tamamen mahrum olan el ve ev dokumacılığının aslâ muvaffak olamayacağı şekilde düşürmek imkânlarına sahiptir.

Binaenaleyh bu iki sistem arasındaki ölüm kalım mücadelesinde el ve ev dokumacılığının başka yollardan gitmesi, bir bünye değişikliğine tâbi olması elzemdir. İmdi, esasen kısmen de toprak darlığı neticesinde vücuda gelmiş bulunan Senirkent dokumacılığının içinde bulunduğu bu fevkalâde buhranlı durumu bertaraf etmek için itihazi zarurî olan esaslı tedbirler neler olabilir? Geçici fiyat temevvüçlerinden dokumacılar nasıl korunabilir? İmkânları nereye tevcih etmek lâzımdır? Halıcılığa mı? Dokumacılığa mı? Makineleşme imkânları var mıdır? Makineleşme halıcılığa mı yoksa dokumacılığa mı müteveccih olmalıdır? Makineleşmede toplu imalât mı yoksa dağmık imalât mı (Werkstatt-umsiedlung, fabrique dispersée) daha elverişlidir? Aşağıda bütün bu meseleleri kısaca gözden geçirelim:

2 — Buhranın izalesi için alınması icap eden tedbirler:

Evvellâ ilk tedbir olarak bu gün tutulmakta olan astarlık, yatak ve yorgan çarşafı, baş örtüsü ve umumiyetle kaba bez gibi harciâlem, standard ve tipize malların imalinden sarfnazar edilerek mahallin hususîyetlerini, beşerî zevki selimi aksettiren Şile bezi, Kilis kumaşı gibi fabrikaların rekabet edemedikleri ve edemeyecekleri malların imaline geçmek lâzımdır. Yukanda da söylediğimiz gibi, fabrikalar esas itibariyle standard ve tipize mallar yapmakta ve bunları çok ucuza mal edebilmektedirler. Aynı malların el ve ev sanayiinde vücuda getirilmesi ise ancak normal iktisadî münasebetlerin ortadan kalktığı Cihan Harplerinde kârlı olabilmektedir ².

(2) — Filhakika bu günün istihsal ölçülerine nazaran iptidai bir şube olarak kalmağa mahkûm bulunan ve otomatik makinelerin çoğalmasıyla ortadan silinmesi tabii bulunan el tezgâh dokumacılığını piyasa için çalışmaktan kurtarmak ve tezgâhlada ömürlerini karnı doymadan yarım bir halde geçi-

İkinci olarak : Dokumacılığın terk edilerek halıcılığın geliştirilmesine gelince; esasen 1947 yılından sonra Senirkent'te el ve ev dokumacılığının karşılaştığı büyük buhran aslında bir kısım dokumacıların muhafazai nefis sevki tabiisi ile halıcılığa geçmelerine yol açmıştır. Nitekim dokumacılığın pek kârlı bir iş olduğu İkinci Cihan Harbi devrinde sönük ve silik bir manzara arzeden halıcılık faaliyetleri, 1947 den sonra dokumacılığın gerilemesi nisbetinde inkişaf etmiş ve bu gün 800 tezgâhla azami haddine varmıştır. Hülâsa Senirkentli san'atkâr ötedenberi dokumacılıktan darbe yiyince halıcılığa ve halıcılıktan ümidi kesince dokumacılığa sarılmış ve bundan dolayıdır ki, aşağı yukarı her evde dokuma tezgâhının yanında âtil veya faal halı tezgâhları yer almıştır. Bunun için dokumacılık faaliyetlerinin devamlı olarak bir çıkmaza girmiş olduğu bu gün, dokumacılıktan tamamen sarfınazar edilerek bütün kuvvetlerin halıcılık sahası üzerinde teksifi, üzerinde durulan bir mesele haline gelmiş bulunmaktadır.

İmdi, buhranın tamamen halıcılığa intikal suretile kat'i olarak haline imkân var mıdır? Bu mesele üzerinde biraz durmak lâzımdır.

Bilindiği gibi bu gün yani İkinci Cihan harbi sonunda halıcılığın inkişafına yol açan bazı iktisadî sebepler vardır. Bir defa halı bir fabrika mevzuu değildir. Bundan dolayı halıcılığın karşısında dokumacılığa olduğu gibi fabrika bir rakip olarak yer almamıştır ve alamaz. Bunun içindir ki, iki sistem arasında dokumacılığa olduğu gibi bir "maliyet masrafları rekabeti,, mevzuubahs değildir. Diğer taraftan harp sonunda dış piyasalarla olan alış veriş münasebetlerinin başlamış bulunması hariçten ve bilhassa iktisadî münasebetlerimizin son derece inkişaf ettiği Almanya'dan halılanımıza vâki talebin şayanı memnuniyet bir şekilde artmasını mucip olmuştur. Son bir iki yıl zarfında memleket dahilinde imâl edilen halılar, ehemmiyetli bir sürüm tıkanıklığı mevzu bahis olmaksızın, kolaylıkla Avrupa piyasalarına sevkedilebilmiş, fiyatlar bu işle uğraşanları tatmin edecek bir hadde varmış ve hattâ halıcılıkta çalışan işçilerin ücretleri ehemmiyetli yükselmeler kaydetmiştir.

Buna zamimeten Hükûmetin buğday siyaseti neticesinde yükseltilen hububat fiyatları köylünün zirai gelirinin artmasına, malının para etmesine yol açtığından, iç halı piyasası da oldukça canlanmış ve dahil-

ren insanların emeklerini daha verimli istihsal şubelerinde teksif etmek bir zarurettir. Bu maksatla yakın mâzide zirai istihsal bölgeleri halkımızın boş vakitlerini kıymetlendirmek meselesi üzerinde durulmuş ve ancak ev ve aile san'atı olarak zati ihtiyaçlar için bir istihsal vasıtası haline getirilmesi düşünülmüştür.

(Fuat Arpacı).

de de halılara mühim müşteriler zuhur etmiştir. Hülâsa bu günkü durum kısaca böyle bir manzara göstermektedir.

Ancak hali hazırdaki bu memnuniyet verici vaziyeti göz önüne alarak Senirkent'teki 8-9 bin dokumacının kaderini tamamen halıcılığa bağlamann fevkalâde tehlikeli olduğunu da hiç bir zaman hatırdan çıkarmamak lâzımdır. Böyle bir tedbir isabetsiz ve aldatıcıdır. Çünkü halı her şeyden evvel lüks bir maddedir, bir konjonktür metaıdır, talep elâstikiyeti olan bir maldır, ancak hal ve vakti olan kimselerin satın alabilecekleri mamüldür ve her şeyden evvel de Ersatz'ı vardır. Bundan dolayı piyasa vaziyetinde husule gelebilecek en küçük bir tahavvül sürüm tıkanıklığına yol açacağından, vâki isteksizlik sonunda piyasa süratle işba haline gelebilir ve hattâ evlerdeki halı ve seccadelerin satışa çıkarılması ihtimali olduğundan, bu işle uğraşan büyük kütleyi de perişan bir duruma sürükleyebilir.

Bundan dolayı Senirkent'te karşılaşılan bu günkü durumun sürekli ve her şeyden evvel tabii olduğu söylenemez. Şu halde buhranın az çok devamlı şekilde halli için başka tedbirlerin düşünülmesi lâzımdır.

Üçüncü tedbir olarak: Dokumacılığın mekanikleştirilmesi meselesine gelince, el dokumacılığının fabrika karşısında âciz bir duruma düşmesinin ve bu günkü buhranın belli başlı sebebinin maliyet fiyatları arasındaki farktan tahassül ettiğine yukarıda işaret etmiştik. Bu hale nazaran bu günkü vaziyeti esaslı ve devamlı olarak hal için el dokumacılığının makineleştirilmesinin zarureti bu suretle ve kendiliğinden tezahür eylemektedir. Ancak mesele böyle kat'i ve nihai bir neticeye bağlandıktan sonra önümüze iki problem daha çıkmaktadır: Şöyle ki makineleşme evlerde mi olacak, başka bir ifade ile bu gün evlerde işleyen el tezgâhlarının yerini mekanik dokuma tezgâhları mı alacak, yoksa kasabada dokumacıların tamamen veya kısmen hissedar olacakları bir dokuma fabrikasını kurulacak? ³.

Bu her iki şeklin de leh ve aleyhinde ileri sürülebilecek bazı argümanlar olabilir.

Bu cümleden olmak üzere bir çok Avrupa memleketlerinde de tecrübe edildiği gibi, fabrika tesisi cihetine gitmekle istihsalin temerküz ettirilmesi ve evlerde ekseriya çok nâhoş sıhhi şartlar dahilinde cereyan eden

(3) Filhakika coğrafi şartları kendilerine zırai istihsal imkânı vermeyen tezgâh bölgelerinin işçileri bizzarur san'atlarını devam ettirmeğe uğraşmaktadırlar. Bilhassa mütekâsif tezgâh topluluğuna sahip olan mntikalarda işçilere çalışma imkânı temin etmek düşüncesi, Devlet elile iplik fabrikaları kurulmasına yol açmıştır. Bu suretle 15 bin işle çalışan Denizli İplik Fabrikası il 4-5 bin işlik Gaziantp İplik Fabrikalarının kurulmaları cihetine gidilmiştir.

sınâî faaliyetlerin önünün alınması, temerküz etmiş bir sınâî faaliyetin temin edeceği faydaların değerlendirilmesi mümkün olacağı gibi, fabrikada çalışacak olan kütle iş kanununun ve sosyal sigorta mevzuatının şumulü içine de gireceğinden iş şartlarının, ücret münasebetlerinin devamlı olarak kontrolü ve işçilerin meslek hastalıklarına, iş kazalarına uğramaları halinde bunlara acele müdahale edilmesi, ihtiyarlık, malûliyet rantları temin edilmesi, ilâh... kabil olabilecektir. Hususile bu gün evlerde çok ağır bir iş olan dokumacılık faaliyetlerinde her türlü sıhhi kontrolden uzak kapalı, havasız ve karanlık odalarda küçüklerin çalıştırılmakta oluşu, hatta 7-8 yaşlarından itibaren çocukların iplik ve kalem sarma işlerinde kullanılmaları, 10-12 yaşlarından itibaren bunların halı dokumacılığında meşgul edilmeleri, çocukların hem ilk tahsil görmelerine mani olmakta, hem verem gibi hastalıkların baş göstermesine yol açmakta ve şüphesiz vasatı ömrü de kısaltmaktadır.

Diğer taraftan fabrika sistemi aleyhinde ve evlerde mekanik dokumacılık lehinde ileri sürülebilecek bazı iddialar da vardır. Bilindiği gibi, kısmen de haklı olan bu iddialar İkinci Cihan Harbinden sonra Avrupa'da iktisadi ve sosyal neşriyatta mühim bir yer işgal etmektedir. Bu meyanda fabrikaların idare meclisi, müdürlük vesaire gibi umumî bürokratik masraflarının yanında sabit masraflarının yüksekliği ve bu yüksek sabit masraflardan dolayı fabrikaların konjonktür temevvüçleri karşısındaki hassasiyeti bu şeklin aleyhine olarak bahis mevzuu edilebilir. Buna ilâveten fabrikanın belki zamanla bir proletarya kütlesi doğurması ihtimali, buna mukabil evlere yerleştirilecek mekanik dokuma tezgâhlarının ev kadınına ve genç kızlara sınâî faaliyetler yanında ev işleriyle de uğraşma imkânını bahşetmesi bu şeklin küçümsenemeyecek faydalarındandır. Bu takdirde esasen Senirkent Dokumacılar Kooperatifi tarafından tesisi kararlaştırılmış bulunan iplik fabrikası mamulleri en makul fiyatlarla evlerdeki tezgâhlara tevzi edilirse işin daha kolaylaşacağı iddia edilebilir ⁴.

Diğer taraftan inşa halinde bulunan Eğirdir gölü kenarındaki elektrik santrali ikmal edildikten sonra, evlere gayet ucuz fiyatla elektrik ceryanı vermek suretile kısmen kooperatifin, kısmen Halk ve Ziraat bankalarının açacakları ucuz kredilerle temin edilecek küçük mekanik el tezgâhları yolile maliyeti düşürmek mümkün olabilecektir.

Bittabi bu perakende - dağınık sınâî faaliyetlerin, iplik tevzii, apre, boyama, kontrol ve satış, otomatik tezgâhların tamir, revizyon, tesis...

(4) Yukarıdaki nota bakınız.

ilâh gibi umumî işleri doğrudan doğruya Dokumacılar Kooperatifi tarafından bir merkezden tedvir eylemek icap eder.

Bu münasebetle el ve ev dokumacılığının doğurduğu buhrandan sırf mahdut bir nüfusa malik bulunan Senirkent'in müteessir olmadığına, memlekette sayısı asla küçümsenemeyecek olan el dokumacılarının mevcudiyetine, bunların durumunun halen pek kötü olduğuna, bundan dolayı hükûmetin bütün memlekete şamil bazı tedbirlerle bu dokumacı esnafının vaziyetini islâh etmesinin lüzumuna işaret etmek yerinde olur. Başka bir ifade ile, bu gün memleketimizde bir iktisadî - içtimaî mesele halini almış olan el ve ev dokumacılığının bütün memlekete şamil bir şekilde ve bir kül olarak Devlet tarafından ele alınarak bu bahtsız kütlenin kaderini tayin edecek bazı ciddî tedbirler düşünmek zamanı gelmiştir ⁵.

g) Kasabanın umumî iktisadî plânı meselesi.

Diğer taraftan bütün şehir ve kasabalarımızda olduğu gibi bittabi Senirkent'in de nahiye ve köylerle birlikte umumî bir iktisadî plânı bu güne kadar yapılmış değildir.

Böyle bir plân, zamanla tahakkuk ettirildiği takdirde, yukarıda ileri sürdüğümüz teklifler yanında, kasaba halkına geniş nefes alacak iktisadî bazı imkânlar da temin edebilir. Bu husustaki düşüncelerimizi ve umumî bir iktisadî plândan neyi kâstettiğimizi arz edelim :

Senirkent köyleriyle birlikte takriben 60 bin dekar kabili zer' araziye maliktir. Bu miktar arazi, bu sahada meskûn 15 bin nüfusa taksim edildiği takdirde, nüfus başına takribî olarak dört dekar arazi düşmektedir. Diğer taraftan Senirkent'de toprağın tevezzü tarzı da, bize verilen malûmata göre, şayanı memnuniyettir. Şöyle ki, ziraat halkı içinde 30-40 dekar araziye sahip olanlar nadir olup, toprak umumiyetle halk arasında az çok ölçülü bir şekilde taksim edilmiştir. Ancak bundan nefsi kasaba halkını istisna etmek lâzımdır. Bunların elinde bulunan toprak nisbeten azdır. Hülâsa toprak umumiyetle köylülerin elinde olup, bun-

(5) Gerçekten yapılan tahmin ve müşahedelere göre bugün bütün memlekette el ve ev dokumacılığının toplanmış olduğu belli başlı bölgelerde tezgâh sayısı 49200 ve buralarda çalışan nüfus miktarı ise 70-80 bine varmaktadır. Bunların kazançları yukarıda işaret ettiğimiz gibi, son derece düşüktür. Bu gerçeğe rağmen tezgâh bölgelerindeki halkın mücadeleye devam etmek istemeleri iktisadî çaresizliklerinin bir neticesidir. Esasen az olan nüfusun, velev ki cüz'î bir kısmını olsun verimsiz bir san'atın istihsal sahasında çalışmaya mahkûm bırakmak, iş gücüne muhtaç olan diğer sektörlerin kâfi insan gücünden mahrum kalmasına yol açmaktadır (Fuat Arpacı).

lar da sırf rençberlikle geçinmektedirler. Diğer taraftan umum toprağın 1/4 ü bağlıktır. Kasabada meyvacılık çok az inkişaf etmiştir. Nitekim bu gün sırf meyvacılığa tahsis edilmiş olan toprak miktarı ancak beş dekar kadardır ki, netice itibarile meyva mahsulü mahalli ihtiyacı dahi teminden uzaktır. Mera olmadığından dolayı bittabi hayvancılık da mevzuu-bahis değildir. Yukarıda da bilvesile işaret ettiğimiz gibi, esasen öteden-beri kasabada dokumacılık faaliyetlerinin gelişmiş olmasının sebebini, umumiyet itibarile toprağın halkı besleyememesi teşkil etmektedir, Fakat bu gün bu küçük ovaya ziraat makinelerinin girmiş olması, yine yukarıda söylediğimiz gibi, bu güne kadar yarıcılıkla iştilal eden bir kısım halkın fonksiyonlarının sona ermesine sebep olmakta ve bunlar da rızklarını bittabi kasabada aramaktadırlar. Şu hale göre, esasen kıt ve mahdut olan toprak üstelik ziraatin makinleşmesi sonunda bu gün hafif fakat yarın belki daha kuvvetlenecek olan bir "köyden kaçış,, a (l'exode rural, Landflucht) yol açmaktadır ⁶.

Bu izahattan çıkan netice şudur ki, bu mahdut toprak bu günkü ziraat rejimine tâbi tutulduğu, yani esas itibariyle hububat ziraatine tahsis edildiği müddetçe halkı beslemek şöyle dursun, bizzat kaza dahilinde nâhoş nüfus hareketlerini de mucip olmaktadır. Şu hale nazaran, bir taraftan bu günkü ziraat halkının iktisadî durumunu islâh, diğer taraftan halen el ve ev san'atlarla uğraşan bir kısım fakir kasaba halkının rızkını toprağa bağlamak ve bu suretle dokumacılıkla iştilal eden nüfusu hafifletmek maksadıyla bugünkü ziraat rejimini değiştirmek, yani hububat ziraatini bir tarafa bırakarak kısa bir zamanda bağcılık ve meyvacılığa geçmek icab edecektir. Filhakika ziraat nev'inde böyle zecri bir tahavvülü mümkün kılacak imkânlar ve şartlar yok değildir. Zira kasabamın Eğridir gölünün Hoyran burnuna olan mesafesi ancak 22 kilomeyre kadardır. Buna rağmen halen iptidai dahi olsa bir sulama bahis mevzuu değildir. Bittâbi gölden meyvacılık hususunda istifade için hidroelektrik tesisatına ihtiyaç olduğu gibi, ayrıca kanal tesislerine de zaruret vardır. Maamafih hidroelektrik santralının inşası ele alınmış olup, iki seneye kadar ikmalî mukarrerdir.

(6) — Esasen her tarafta olduğu gibi memleketimizde de ziraatin makinleşmesine bağlı olan bazı tehlikeler de yok değildir ve gerçekten bu hal köylerde iktisadî ve sosyal tezadların artmasına yol açmaktadır. Zira Ziraat Bankasının kredi kolaylıklarına rağmen fakir köylüler ekseri hallerde modern ziraat istihsal vasıtaları temin edecek durumda değildirler. Bundan başka endişeyi mucip diğer bir nokta da sınaî gelişme nisbeten ağır bir şekilde cereyan ettiği müddetçe, köylerdeki kısmî işsizlik ziraat sektörünün makinleşmesi nisbetinde artmakta ve çok daha vahim bir mahiyet almaktadır. Durum böyle devam ederse, bu halin ileride daha da vahamet kesbedeceği söylenebilir.

Bu takdirde kilovat saatinin üç kuruşa kadar düşeceği umulmaktadır. Buna muvazi olarak bilhassa ovanın yukarı sahilinde kademeli kanal tesisi ikmal edildiği takdirde, bu küçük ovada entansif ziraat yapmak ve yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, hububat ziraatını tamamen bir tarafa bırakarak büyük istikbal vaad eden meyvacılık (bilhassa elma ve badem) ve bağcılık yapmak çok yerinde olur. Bu takdirde halen yakıt olarak kullanılan gübrenin tamamen toprağa verilmesi ve kasaba civarındaki linyit madeninden yakıt olarak faydalanılması zaruridir. Diğer taraftan her yıl şayanı teessüf bir şekilde 300-400 metre uzaklaşan ormanı hiç değilse yerinde durdurmak ve kasabanın etrafını çeviren sathı mailleri bir an evvel teşçir etmek tavsiyeye değer. Hülâsa Senirkent'tin bu günkü iktisadî ve içtimaî durumu ile bu durumun ıslâhı için gereken kısa ve uzun vâdeli tedbirlere kısaca işaret etmiş bulunuyoruz. Fakat bir daha tekrar edelim ki kasabanın müstakbel çehresini tâyin ve iktisadî faaliyetlere verilecek vecheyi tesbit için bir an önce umumî bir iktisadî plânın etüdlerine başlanması zaruridir.

ORHAN TUNA